

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 12, Sayı: 23, Mart 2025, s. 1-17, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 12, Issue 23, March 2025, pp. 1-17

Araştırma Makalesi/Research Article

HARPUT KALESİ EFSANELERİ ÜZERİNE TEMATİK BİR ANALİZ*

A Thematic Analysis on the Legends of Harput Castle

Yılmaz KAVAL**

Geliş/Received: 15.02.2025

Kabul/Accepted: 20.03.2025

Öz

Harput Kalesi, Elâzığ ilinde yer alan tarihi bir yapıdır. Halk arasında 'Süt Kalesi' olarak da bilinen bu tarihi mekân, zengin bir tarihi geçmişe sahip olmasının yanı sıra görkemli bir kültürel mirasa da ev sahipliği yapar. Harput'ta yaşayan halk, çok eski devirlerden itibaren tecrübelerini, hatıralarını, anlatılarını, âdetlerini daha çok sözlü olarak günümüze kadar taşımıştır. Harput'ta var olan sözlü anlatı geleneği içinde hatırı sayılı derecede efsane de mevcuttur. Harput ile ilgili ulaşılan efsanelere bakıldığında Harput Kalesi odaklı efsanelerin de olduğu görülür. Harput Kalesi ve kalenin içinde yer alan varlıklara dair bu efsanelerde doğüstü varlık ve olayların sıkça yer aldığı görülürken çeşitli kehanetlerde ifade edilir. Yörenin halk kültürünü ve inanışlarını yansıtan bu anlatılar, kültürel mirasın desteklenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında değerli katkılar sunmaktadır. Efsaneler, bir milletin kolektif bilincini yansıtan metinler olduğu gibi, Harput Kalesi ile ilgili anlatılan efsaneler de yöre halkına dair pek çok örüntüyü barındıran halk bilimi ürünleridir. Bu çalışmanın amacı, tespit edilen efsanelerin tematik analizini yaparak, bu efsaneleri halk bilimi bağlamında değerlendirmektir. Bu anlatıların analiz edilmesi ile antik bir kent olarak kabul edilen Harput'un kültürel mirasının önemli öğelerinden olan efsanelerin Harput'un kimliğini nasıl yansıttığı ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harput, kale, kültür, efsane, bellek.

Abstract

Harput Castle is a historical building located in the province of Elâzığ. This historical place, also known as 'Milk Castle' among the people, has a rich historical

* Bu makale, [Ases II. International Culture, Art and Literature Congress, 7-9 Şubat 2025] kapsamında sunulmuş olan ve yalnızca özeti yayımlanan '[Harput Kalesi Efsanelerinin Tematik Analizi]' adlı çalışmanın genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Tunceli, yilmazkaval@munzur.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-5598-0670

past as well as a magnificent cultural heritage. The people living in Harput have carried their experiences, memories, narratives and customs to the present day mostly orally since ancient times. There are also a considerable number of legends within the oral narrative tradition existing in Harput. When the legends about Harput are examined, it is seen that there are legends centred on Harput Castle. In these legends about Harput Castle and the beings in the castle, supernatural beings and events are frequently seen and various prophecies are expressed. These narratives, which reflect the folk culture and beliefs of the region, make valuable contributions to supporting cultural heritage and transferring it to future generations. As legends are texts reflecting the collective consciousness of a nation, the legends about Harput Castle are folklore products that contain many patterns about the local people. The aim of this study is to make a thematic analysis of the identified legends and to evaluate these legends in the context of folklore. By analysing these narratives, it will be revealed how legends, which are important elements of the cultural heritage of Harput, which is accepted as an ancient city, reflect the identity of Harput.

Keywords: Harput, castle, culture, legend, memory.

Giriş

Halk biliminin sözlü anlatı türleri arasında yer alan efsaneler, kültürel mirasın en önemli ürünleri arasında yer alır. Meydana geldikleri dönem ve şartlar düşünüldüğünde efsanelerin kadim bir geçmişin ürünü oldukları açıktır. Nitekim anonim olmaları, sahip oldukları kadim geçmişinin derinliğini gösteren işaretlerdir. Boratav'a göre; efsanelerin en belirgin özelliği, inanış bağlarının olmasıdır. Halk nezdinde efsaneye konu olan her şeye inanılması efsaneyi diğer anlatı türlerinden daha farklı bir konuma getirir. Efsaneler, bu yönü ile özellikle masallardan inandırma kaygısı bağlamından ayrılır (Boratav, 1969: 106).

Türkiye Türkçesine kullanılan efsane teriminin aslı Farsça "fesane"dir. Türk dünyasında çok yaygın bir tür olan efsane için değişik terimlerin kullanıldığı görülür. Buna göre Türk dünyasında efsane için "rivayet", "epsone" (Uygur Özerk Bölgesi); "anız", "anız-engime", "epsane", "hikâyet" (Kazakistan); "epsana", "leganda", "anız", "anız-engime" (Karakalpakistan); "efsane", "rivayet" (Özbekistan); "apsana", "rovayet" (Türkmenistan); "esatir", "mif", "efsane" (Azerbaycan); "rivayet", "legande" (Başkurdistan); "rivayet", "legande", "ekiyet", "beyt" (Kazan Türkleri); "efsane" (Kıbrıs, Balkan ve Kırım Türkleri) (Alptekin, 2012: 15) gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Türklerin medeniyet alanlarından biri olan Anadolu sahası da insanlığın en eski yerleşim yerlerinin başında gelmesi itibari ile efsane anlatıları bakımından zengin içerikler sunmaktadır. Doğu Anadolu'da yer alan

Harput'ta çok eski devirlerden itibaren yerleşim yeri olması sebebi ile pek çok efsanenin anlatıldığı bir kültür merkezi olmuştur. Bakıldığında Harput efsaneleri çok çeşitli ve fazladır. Ancak bu çalışmada Harput efsanelerinin tamamı ele alınmayıp sadece Harput Kalesi ve kalede geçen efsaneler ele alınarak tematik analizi yapılacaktır.

1.Kültürel Bir Bellek Mekânı: Harput

Kültürel bellek, onu yaşatan ve taşıyan bireyler ile var olup çeşitli şekillerde yeni nesillere aktarılır. Bu anlamda kültürel belleğe kaynaklık eden unsurlardan biri de mekânlardır. Bakıldığında insanların hatıralarını, yaşamışlıklarını belli bir mekânda cisimleştirmeye sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Bu durum toplumsal belleğin mekânlara olan ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Assmann, 2015: 46-48). Toplumların meydana getirdiği sözlü anlatılar, âdetler, gelenekler ve ritüeller gibi halk bilimi unsurları, o toplumun içinde yaşadığı coğrafya ve mekân ile güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Dolayısıyla mekânlar sadece fiziksel yapılar olmayıp toplumun ve bireyin kültür dünyasını da şekillendiren dinamik yapıda unsurlardır. Bundan olacak ki mekânlar içinde yaşayan insanların kolektif bilinci ve tarihsel kimliği olarak da kabul edilir (Şahin, 2018: 379-393). Dolayısıyla mekân soylu insanın değerlerini oluşturduğu, kendini tanımaya başladığı netice itibarıyla şekillendiği alandır (Şahin, 2024: 5).

Elazığ'da yer alan ve antik bir kent olarak değerlendirilen Harput; kadim geçmişi ve sürekli yerleşim yeri olması itibarı ile hem yörenin hem de bölgenin kültür ve folkloru üzerinde güçlü etkiler bırakmış bir yerleşim yeridir. Tarihi seyir içinde Harput'ta pek çok kültür ve medeniyetin olması bu bölgede zengin bir kültür mozaığının ortaya çıkmasını sağladığı gibi bu alanı önemli bir kültür merkezi haline de getirmiştir (Kaval, 2025: 216). Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde Harput'un, kültür, sanat, edebiyat gibi alanlarda etkili konumunu devam ettirdiği görülmektedir.

Harput çevresinde yapılan ve hâlâ yürütülen çalışmalar, bu bölgenin Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Güvenlik açısından oldukça stratejik bir konumda olan Harput, aynı zamanda çeşitli yol güzergâhlarının da kesişme noktasıdır. Bu yüzden en eski çağlardan itibaren pek çok uygarlığın yerleştiği bir yerleşim yeri olmuştur (Kızıroğlu, 2023: 32-37). Memişoğlu, Harput'ta halk arasında var olan bazı kelimelerin kökenini Asur ve Hitit devletlerinin ismine bağlar. Buna göre Harput'ta çocuklarına kızan anneler onları azarlarken "Asuri", "Cıfit", "Moskof" derler. Memişoğlu, bu kelimelerden "Asuri" ve "Cıfit"ın Hitit ve Asur kaynaklı olduğunu iddia eder (Memişoğlu, 1995b: 1). Harput'ta son zamanlarda yapılan kazılarda ulaşılan bir kabartma ise bu iddiayı destekler mahiyettedir. Harput'ta bulunan "Kabartmanın sağ alt yarısı ve sağ kenarı,

içinde balık ve kaplumbağa gibi hayvanlar ile iki kürekçili sandal bulunan bir nehir peyzajıyla boydan boya sınırlandırılmıştır. Kabartmada peyzaja dikkat çekici bir biçimde yer verilmiş oluşu adeta MÖ 1. binyılın Yeni Assur kabartma sanatındaki benzer sahneleri hatırlatmaktadır” (Demir vd. 2016: 2).

Memişoğlu'nun aktardığına göre pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Harput'a Bizans döneminde “Hartabirt”, Emeviler döneminde “Hısnızziyad/Hayrülbüyüt” denilirken; Süryanilerin “Hisna da zaid”, Ermenilerin “Kharper”, Acemlerin ise “Harbüt” dediğini aktarır (Memişoğlu, 1995b:1). Bu durum Harput'un sadece kadim bir tarih değil aynı zamanda bu tarihi seyir içinde köklü bir kültür ve folklor da oluşturduğunu göstermektedir. Bu yüzden Harput gibi bir kültür ve medeniyet merkezinin halk bilimi açısından daha çok değerlendirilmesi gerekmektedir.

Harput üzerine yapılan akademik çalışmalarda (Memişoğlu, 1995a; Memişoğlu, 1995b; İpek, 2022; Fırat, 2015; Ardiç; 1993, Azar, 2019; Kayaalp, 2016; Kalafat-Çetin, 2013; Sevim-Üçer, 2013; Oymak, 2013; Yıldız, 2013, Bayraktar, 2013) Harput edebiyatı, folkloru, mimarisi çeşitli yöntemler ile ele alınmış ve değerli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada da Harput efsanelerinin tamamı ele alınmayıp sadece kale ve kale içindeki varlıklar, olaylar ile ilgili efsaneler ele alınıp tematik yönden analiz edilecektir.

2. Harput Kalesi Efsanelerinin Tematik Analizi

2.1. Harput Kalesinin İnşa Miti

İnsanoğlu dünyanın her bölgesinde benzer mitolojik motifler meydana getirmiş olmasına rağmen bu motifleri yaşadıkları bölgenin yerel gereksinimlerine göre yeniden şekillendirmiş, değiştirmiş ve ritileştirmiştir. Ancak benzer motiflerin farklı şekillerde farklı coğrafyalarda yorumlanması genelde saygı ile karşılanmıştır. Dolayısıyla insan yaşadığı mekânların, içinde buldukları toplumların şartlarına göre sahip oldukları mitsel kalıtımı çoğunlukla değiştirme ihtiyacı duymuştur. Bu yüzden insan, yaşadığı hayatı anlamlandırırken sahip olduğu yerel mitolojinin derinliğine çok sık başvurur (Campbell, 1995: 12). Çünkü bu yerel mitolojide atalarının hayal gücü yer almakta dolayısıyla kalıtımsal bir mitolojik aktarım bulunmaktadır (Campbell, 2003: 100). Bu durum yerel mitolojiye bağlı olan insanların yaşadıkları yerlere daha çok anlam yüklemesine ve orayla daha sağlıklı bağ kurmasına katkı sunmaktadır.

Türk insanının kolektif düşüncesinin ürünü olan ve dini/kutlu şahsiyetler ve yerleşim yerleri ile ilgili sürekli anlatılagelen anlatılar da çok eski devirlerden beri mevcuttur (Elçin, 2011: 315). Bakıldığında bu anlatılar

içinde efsaneler daha çok ön plandadır. Olağanüstülük motifleri çok baskın olan efsanelerde “Çok zaruri durumlarda cami, köprü ve türbe gibi binaların bir gecede kendiliğinden yapılmış olduğuna inanılır” (Önal, 2013: 133). Bu şekilde hem dış güçlerin yardımı hem de bir gece gibi çok kısa sürede meydana geldiği iddia edilen yapılar, halk arasında doğüstü yapılar olarak kabul edilir. Harput’un en önemli yapılarından biri olan Harput Kalesi’nin yapımının da halk muhayyilesinde efsaneleştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak halk arasında Harput Kalesi yerine daha çok “Süt Kalesi” tabiri kullanılır. Kalenin bu ad ile anılması yörede çok bilinen bir efsaneye dayanır.

Sunguroğlu’nun aktardığına göre Harput’a “Her şeyden evvel bu kaleye Süt Kalesi denilmesinin sebebi: Güya bu kaleyi yaptıran hükümdar, çok zengin ve binlerce koyun sürülerine sahipmiş, sağılan sütler yenilip içilip ve etrafa dağıtıldıktan sonra, geri kalanını çaylara derelere dökerlermiş... Hükümdar, kaleyi yaptıрмаğa başladığı sıra susuzluktan inşaat geri kalmış, su temini uzun zamana mütevakkıf olduğundan hükümdar düşünmüş taşınmış ve nihayet her gün dökülen sütlerin dökülmemesini, sabah akşam kalenin önüne getirilip inşaata teslim edilmesini çoban başaya ve alınan sütlerin harç işlerinde su yerine kullanılmasını da usta başlarına emretmiş... Bunun üzerine kale temelinden hisar ve bürc-ü barularına kadar işte bu sütlü harçlarla yapılmış olduğundan bu kadar metin olmuş ve ismine Süt Kalesi denilmiş” (Sunguroğlu, 1958: 269).

Elâziğ efsaneleri ile ilgili bir çalışma yapan İsmail Görkem ise bu efsanenin başka bir varyantını ele almıştır. Görkem’in çalışmasında Süt Kalesi efsanesi şu şekilde geçer:

“Kalenin inşaatı sırasında, yarımşar-birer metre uzunluğundaki taşların ortasını hendek şeklinde karık yapmışlar. Harput’un kuzeyinde Çatal Kaya denilen yerden, sütü yenmeyen hayvanların sütlerini sağmışlar. Süt yetmediği zamanlarda ise sütü yenen hayvanların sütlerini de kullanmışlardır.

Sütleri böylece, Çatal Kaya’dan kalenin inşaatına kadar, bu karıklara getirmişler. Kalenin harcını, bu sütle yapmışlar.

Harcına süt katılı olduğu için de bu kaleye Süt Kalesi denilmiştir” (Görkem, 2006: 186).

Görüldüğü üzere halk için hem kültürel hem de manevi bir sembol ve yapı olarak görülen Harput Kalesi’nin yapım aşaması, efsanevi bir hadiseye dayandırılmaktadır. Efsanede kalenin inşa süreci açıklanırken aynı zamanda bu yapının halk arasında bilinen adının nereden geldiği de açıklanmaktadır. Yörede Süt Kalesi olarak adlandırılan Harput Kalesi’nin adının kökenine dair halk arasında ve yazılı kaynaklarda referans verilen anlatılar daha çok yukarıda aktarılan efsaneler ve varyantlarıdır.

Bakıldığında Anadolu’da bazı yapıların bir gecede kendiliğinde ya da olağanüstü güçlerin yardımı ile meydana geldiğine (Önal, 2013: 133) dair motif, Süt Kalesi ile ilgili efsanelerde yoktur. Bununla birlikte Harput Kalesi’nin yapımına bakıldığında, zaman alan bir süreç karşımıza çıkarken sorunların insanlar tarafından çözülmesi bu efsaneyi halk hafızasında gerçekçi bir mantığa oturtmaktadır. Halkın kendi muhayyilesinde oluşturduğu bu efsanede anlaşıldığına göre hükümdarın cömertliği ve koyunların bereketli sütü olmasaydı kale inşa edilemezdi. Bunun yanında söz konusu anlatılarda abartılı koyun sütüne dair ifadeler, efsane türü ile uyusmaktadır.

2.2. Harput Kalesi’nde Doğaüstü/Paranormal Varlıklar ve Olaylar

Anonim halk anlatıları arasında yer alan efsanelerin en önemli özelliği olağanüstülük yönlerinin baskın olmasıdır. Bakıldığında “Kaynaklarını, mitolojiden, tarihten, dinden, günlük olaylardan alan efsaneler, zamanla mitolojik olay ve kahramanların tarihi devirler içine yerleşmesiyle de oluşabilirler” (Yılar, 2005: 384). Bu yönü ile efsane ve mit olağanüstülük motifleri yönü ile birbirine oldukça benzer anlatılardır (Ergun, 1997: 46). Özellikle paranormal ya da olağandışı varlıkların yer aldığı bazı efsanelerde yer alan kahramanların mitolojik ya da masal kahramanlarına benzerliği dikkat çekmektedir. Sakaoğlu’na göre efsaneler şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılmakla beraber genelde anlatıda yer alan olaylar ve kahramanlar olağanüstülük vasıfları gösterir. Ancak efsane kahramanı her ne kadar olağanüstü özellikler taşısa da halk bunlara genelde inanır (Sakaoğlu, 1980: 4). Bu durum efsane kahramanlarını, mitoloji ve masal kahramanlarından ayırır. Yıldırım’a göre “Efsane ne tarihsel bir rivayet ne de bir mitoloji anlatım değil, bu ikisi arasında yer alan nitelikleri taşıyan bir anlatımdır. Kahramanları hayali de olabilen efsanelerin çoğu, insanın şaşırtıcı ve büyüleyici özellikleri konu alır” (Yıldırım, 2012: 71).

İshak Sunguroğlu’nun *Harput Yollarında* başlıklı çalışmasında yer alan efsaneye göre Harput Kalesi’nde “Genç ve gayet güzel tılsımlı bir kız varmış... Bu kız, sağı solu mühim miktarda altın, elmas, gümüş gibi kıymetli definelere dolu olan bir mücevher yığınının ortasında yüksek bir altın köşk üzerinde yatan ve ancak yılda bir defa uyanarak hazin ve titrek sesiyle etrafına şu şekilde:

-Süt Kalesi, Dere Hamamı yıkıldı mı, katır kuzuladı mı? diye haykırır... Hatta sesi işitenler bile olurmuş ve o devirde bunların vukuunda hakikaten kıyametin kopacağına inananlar da çokmuş.

Evet, Ey Melike-i Hisar! Seni her yıl tatlı uykudundan ve istirahatinden kaldırmağa ve suallerini tekrarlamağa icbar eden kuvvete haber ver ki,

sorguların hepsi de tahakkuk etti. Süt kalesi, Dere hamamı yıkıldı, zannedersen katır da kuzladı. Fakat hâlâ kıyamet kopmamıştır. Ancak senin soruların ve o meşhur sesin kıyameti, Harput'un başına kopardı" (Sungur-oğlu, 1958: 269).

Dikkat edilirse efsanede yer alan hadiseler paranormal hadiseler olup mitolojik derinliği analiz edilmesi gereken temalardır. Bu efsanede karşımıza çıkan "tılsımlı kız" figürü, üzerine düşünülmesi gerekir. Bu tarz efsanelerde yer alan kahramanları değerlendiren Yıldırım'a göre; bu kahramanlar ya da kişiler bu dünyadan olan kişilerdir. Fakat sahip oldukları bazı vasıflar ile normal dünyalılar arasında yer almazlar (Yıldırım, 2012: 71). Kalede çok güzel olduğuna inanılan ancak belirli periyotlar ile uyanıp Süt Kalesi hakkında ve dünya ile ilgili sorular soran kız da bu efsane karakterleri arasında yer almaktadır.

Harput'ta efsanelerinde var olduğuna inanılan bu tılsımlı kızın, bakıldığında unutulmuş ya da parçalanmış bir Şahmeran anlatısı olması da mümkündür. İncelendiğinde kızın güzel olması, mücevherler ile dolu altın bir köşkte yaşadığının iddia edilmesi, Şahmeran masalını andıran motiflere benzemektedir. Nitekim Türk halk anlatılarında "Şahmaran bir mağaranın altında büyük bir ihtişam içerisinde zebercedden bir taht üzerinde oturmakta ve insanoğlunun şerrinden uzak bir halde yaşamaktadır" (Tokel,2006: 366). Anadolu'da Şahmeran etrafında meydana gelen bazı halk inanışları da Harput Kalesi'nde olduğuna inanılan altın tahttaki kızın Şahmeran olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Şahmeran ve hamam ilişkisi etrafında Anadolu'da çeşitli inanışlar mevcuttur.

Anadolu halk inanışlarında hamam gibi mekânlar çoğunlukla tekinsiz alanlar olarak kabul edilir. Anadolu'da halk arasında bu mekânlarda tekinsiz varlıkların özellikle cinlerin yaşadığına dair efsaneler çok yaygındır (Ilıcak, 2020: 3596). Bakıldığında Anadolu kültüründe Şahmeran tekinsiz bir varlık değildir ancak belden aşağı yılan belden yukarı insan formunda olması dolayısıyla yılanlar ile olan bağı ürkütücü bir durumdur. Tarsus'ta "Şahmeran hamamının iç kısmındaki duvarında ve göbek taşında görülen kırmızılıklar, şahmeranın kanından gelmektedir. Hamam, yılanların şahının öldürüldüğü yer olması dolayısıyla kutsal sayılır. Herhangi hastalığı bulunan bir kişi, şahmeran hamamına gidip burada yıkanır ve dua ederse kısa sürede iyileşir. Şahmeran hamamının duvarındaki sıvılar, her yıl düzenli olarak dökülür. İnanışa göre bu durum, şahmeranın öldüğü güne rastlamakta ve onun kabuk değiştirerek yeniden canlandığını dolayısıyla hiç ölmediğini göstermektedir" (Çıblak, 2007: 192-193). Dikkat edilirse Şahmeran hamamının duvarlarındaki sıvıların düzenli bir periyotla her yıl aynı zaman diliminde dökülmesi ile Harput'ta uyuyan kızın yılda bir kere uyanıp belirli

sorular sorması benzer temalardır. Bu durumun her iki sahada da hamam odaklı gösterilmesi de Harput Kalesi'nde ki tılsımlı kız ve Şahmeran benzerliğine işaret etmektedir. Ancak daha detaylı bakıldığında onu Şahmeran'dan farklı kılan kısım ise kızın yılda bir kere uyanıp kehanet odaklı aynı soruları sormasıdır. Nitekim Şahmeran'da böyle bir durum mevcut değildir.

Harput Kalesi ile ilgili bu efsane de özellikle hamamın yıkılıp yıkılmadığının sorulması, bunun yanında hamamın yaşamın devamı için bir denge unsuru olarak işaret edilmesi üzerine düşünülmesi gereken bir temadır. Bu durum şüphesiz Anadolu kültüründe çok eski çağlardan itibaren var olan hamam kültürünün bir yansımasıdır. Yegül, Anadolu'da hamam kültürünün antik çağlardan itibaren başladığını ve buradan dünyaya hamam kültürünün yayıldığını belirtir (Yegül, 2009: 101). Osmanlı döneminde İstanbul'a gelen Avrupalı sanatçıların özellikle ilgilendikleri mekânların başında hamamlar gelir. 1716 tarihinde İstanbul'da bulunan ressam Montagu Türk hamamları hakkında gözlemlerini aktarır (Yegül, 2009: 106). Ressamın aktardığı bilgiler şu şekildedir: “[Hamamda gördüğüm] kadınların birçoğu çok güzeldi; örgülü saçları ile sanki Antik Devir tanrıçalarını hatırlattılar bana... Bu kadınların kibarlığı, alçak gönüllülüğü ve güzelliği beni çok etkiledi, keşke onlarla daha çok kalabilseydim...” (Halsband, 1965; Yegül, 2009: 106). Dikkat edilirse Türk hamamları ve güzel kadın bağlantısı yabancıların gözlemlerinde de yer almaktadır. İşte bu durum bile Anadolu folklorunda var olan Şahmeran ve hamam bağlantısı için önemli bir detay olarak kabul edilebilir.

Bu efsanenin bir başka varyantında ise konu benzer olmakla beraber, uyanan ve sorular soran kişinin değiştiği görülmektedir. Meftune Güler'in aktardığı Süt Kalesi efsanesine göre; “Kalenin içinde bir Cınavız yatarmış. Kale boyunca uzun bir adammış. Üstünde Cınavız komutanı esvabı, başında miğfer, sırtında zırh varmış. Bu adam, senede bir defa uyanır, başını kaldırır ve sorarmış:

-Dünyanın sonu geldi mi?

Bakarmış ki insanlar dolaşüyor oralarda, sözüne cevap veren olmaz, yine uyurmuş” (Güler, 2000: 61).

Farklı varyantlar şeklinde karşımıza çıkan bu efsaneye bakıldığında efsanenin kahramanı değişse bile konu aynıdır. Dolayısıyla Harput Kalesi ile ilgili anlatılan bu efsanede olağandışı, korkutucu ve mitik bağlantıları olan bir varlığın karşımıza çıktığı görülür. Bakıldığında Harput Kalesi efsaneleri arasında yer alan bu efsane, barındırdığı paranormal hadiseler, varlıklar ve

kehanetler ile Boratav'ın efsane tasnifine uygundur. Boratav'ın efsane tasnifi şu şekildedir:

- 1.Yaradılış efsaneleri- Oluşum ve dönüşüm efsaneleri-Evrenin sonunu (Mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler.
2. Tarihlik Efsaneler
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler
4. Dinlik efsaneler” (Boratav, 1969: 108-109).

Dikkat edilirse kale etrafında gelişen efsaneler yukarıdaki tasnifteki “Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler” kategorinde yer alan efsanelerdir.

2.3. Harput Kalesi ile ilgili Kehanetler

İlkel dönemlerden itibaren var olan “Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı” (Harman, 2001: 170) olarak bilinir. Karatosun'a göre; kadim zamanların ürünü olan kehanetleri elbette günümüz dünyasında anlamak ve onları gerçek kabul etmek neredeyse imkânsızdır. Ancak eski dönem insanların bu tarz iddialarını onların hiçbir konuda yeterince bilgi sahibi olmadığını düşünerek değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla eski devirlerde yaşayan insanların da meraklarının her zaman diri olduğu ve geleceklerine dair alakalarının bir sonucu olarak çeşitli kehanet yöntemleri belirlemişler (Karatosun, 2016: 304). Bu kehanetler daha çok dış olgulardan çıkarılan sonuçlara göre yorumlanır (Ersoy, 1999: 130).

Güler'in aktardığı “Kıyamet Alametleri” efsanesine göre; “Süt Kalesi”nin içindeki dehlizlerden birinde çok güzel bir kız yaşamış. Altın, gümüş elmaslarla dolu hazinenin ortasında altından bir taht üzerinde uyurmuş. Yılda bir kez uyanır, hazin ve titrek sesiyle etrafına sorarmış:

-Süt Kalesi yıkıldı mı?

-Dere Hamamı yıkıldı mı?

-Katır kuzuladı mı?

Zaman zaman Harput'ta bazı insanlar bunu işitirmiş. Efsane bu ya bunlar gerçekleştiği zaman kıyametin kopacağına inanılırmış” (Güler, 2000: 71).

Efsanede dikkat çeken vurgu özellikle kıyametin Harput Kalesi'nin yıkılmasına bağlanmasıdır. Bu durum Harput Kalesi'nin önemini ve taşıdığı

mistik boyutu ön plana çıkarmaktadır. Yöre halkının yapımını efsanevi bir hadiseye dayandırdığı bu kale, dünyanın geleceği için belirleyici bir mekân olarak görülmektedir. Bunun yanında katır gibi kısır bir hayvanın kuzulaması da görüldüğü üzere kıyamet alameti olarak kabul edilmektedir. Burada Harput Kalesi'nin yıkılmasına dair bu kehanet, muhtemelen halkın yaşadığı yerleşim yeri ile ilgili taşıdığı derin hassasiyeti göstermektedir. Çünkü "Ontolojik anlamda mekân, insan varlığının evrendeki tutunma yeri, bir oluşlar/kılışlar mekânıdır" (Şahin, 2017: 279). Dolayısıyla Harput Kalesi'nin eski sakinlerinin bu yapıyı, sadece bir yerleşim yeri değil aynı zamanda bir varoluş mekânı olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür. Bunun yanında kale odaklı bu inanışlar, kaleyi güvenlikleri için hayati bir önemde gören halkın kolektif bilinç dışında yer alan korku ve kaygıları da gösterdiği söylenebilir.

Harput Kalesi'nde geçen başka bir efsanede de kehanet odaklı mesajlar görülür. Buna göre, Harput Kalesi'nin "Büyük su dehlizlerinden birisinin tavanında güya tek bir ince kılla asılı bir güğüm varmış, bu güğüm düşünceye kadar, kale ayakta duracakmış" (Sunguroğlu, 1958: 269). Bakıldığında bu efsanede kalenin dehlizlerinde var olduğu iddia edilen gizemli bir güğümden bahsedilmektedir. Bu durum olağanüstü bir şekilde yapılan Harput Kalesi'nin aynı zamanda tılsımlı bir yapı olduğunu ifade eder. Bunun yanında Harput Kalesi'nin kontrol edilemeyen dışsal bir güç tarafından idare edildiğini ve belirtilen işaretler görüldüğünde kalenin de yıkılacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla en eski çağlardan beri insanlarda var olan geleceği görme arzusunun Harput sakinleri arasında da var olduğu bu anlatıdan anlaşılmaktadır. Harput Kalesi'ni hayatlarında çok önemli bir aşamaya taşıyan ve kale ile derin bağlar kuran halkın geleceği gösteren kehanetleri de bu yapı üzerinden değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü kalenin yıkılışı, savunmasız kalacak halkın da zayıflaması ve tehditlere açık olacağı anlamına gelir. Bu yüzden güvenlik kaygısından da olacak ki halkın bu kalenin yıkılmaması için her ayrıntıya dikkat ettiği anlaşılmaktadır.

Bakıldığında Harput Kalesi gibi eski yapıların efsanevi bir şekilde inşa edildiğine dair mitik düşünce sonucu bu yapıları koruyan ya da ayakta tutan unsurların olduğu inancı meydana geldiği görülür. Dolayısıyla bu tarz yapılar, yerel halk inanışlarında kozmik bir denge olarak görülür ve yıkılmaları için de efsanevi hadiselerin meydana gelmesi beklenir. Bundan olacak ki bu yapıların yıkılması ince ve kırılğan bir dengeye bağlıdır. Dolayısıyla Harput Kalesi, halk muhayyilesinde her ne kadar tarihi, efsanevi ve kalıcı bir yapı olarak düşünülse de aynı zamanda yöre insanının kolektif bilinçaltındaki kırılğanlığa da işaret ettiği söylenebilir.

Kehanet ve fal gibi işlemlerin çok eski inanışların devamı olduğunu biliyoruz. İnan'ında aktardığına göre falcılık ve kehanet Şamanizm'in de en önemli detayları arasında yer alır. Şamanist Türkler arasında fal ve kehanet için çok çeşitli işlemler yapılırdı. Buna göre eski Türkler, hayvanların kürek kemiğine, koyun tezeklerine, ateşin alevine, közlerin duruşuna, odunun ısıklık sesine göre kehanetlerde bulunurlardı. Ancak eski Türkler arasında en meşhur fal ve kehanet yöntemi "kürek kemiği" falıdır. Kürek kemiği ile fal açma gelecektekenden haber veren kehanetler verme pek çok kültürde mevcuttur (İnan, 1986: 151-159. Türk kültürünün en kıymetli eserlerinden biri olarak görülen Dede Korkut Kitabı'nın "Giriş" bölümünün ilk paragrafına bakıldığında gelecektekenden haber veren bazı işaretlerden bahsedilir. Buna göre; "Korkut Ata ayıttı: Ahır zamanda hanlık girü Kayıya değe, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamet kopunca. Bu dediği Osman neslidür, işde sürülüp gide yorır" (Ergin, 2014: 73). Ancak Türklerin İslam dinin girmeleri eski inanç sistemlerini yavaş yavaş terk etmelerine, ya da eski inanışlarını İslami usullerle yaşamlarına neden olur.

Sunguroğlu'nun aktardığı efsanenin son bölümünde kıyametin kopması için bazı kehanetlerden bahseden tılsımlı kadına verilen cevap, aslında eski inanışların terk edildiğini de göstermektedir. Buna göre kadına seslenen halk "Evet, Ey Melike-i Hisar! Seni her yıl tatlı uykundan ve istirahatinden kaldırmağa ve suallerini tekrarlamağa icbar eden kuvvete haber ver ki, sorguların hepsi de tahakkuk etti. Süt kalesi, Dere hamamı yıkıldı, zannedersen katır da kuzladı. Fakat hâlâ kıyamet kopmamıştır. Ancak senin soruların ve o meşhur sesin kıyameti, Harput'un başına kopardı" (Sunguroğlu, 1958: 269). Bu durum İslamiyet öncesi inanışların hükmünün olmadığına, kale sakinlerinin artık yeni bir dini anlayışa sahip olduğunu dolayısıyla sihir, fal ve kehanet gibi din dışı hadiselerle karşı olumsuz tavırlarını ifade eder. Nitekim tarihi seyir içinde Harput'ta putperestliğin ve Paganist inanışların var olduğu bilinmektedir. Konu ile ilgili Memişoğlu'nun verdiği bilgilere göre: "İslamiyet'in intişarından evvel, puta tapıldığı devirde, her kalenin totemi (putu) olduğu gibi, Harput'un da bir putu varmış. Bu totem, altından yapılmış, ateş böceği gibi gözleri fosforlu, altın palanlı bir merkepmiş. Harput'un Müslümanlar tarafından zabtı üzerine bu totem, kaleden Gölcük'e kaçırılmış, Gölcük'teki Kilise köyünde bulunan bir mahzene saklanmış ve puta tapanlar tarafından, uzun müddet, gizli gizli buna ibadet edilirmiş" (Memişoğlu, 1995: 3). Burada özellikle "altın merkep" motifi efsanede tılsımlı kızın katır kuzuladı mı şeklinde sorduğu soru ile bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir.

Günümüzde Harput'ta değişen dini inanışlar ve İslamiyet'in etkisiyle kutsal mekânlar belirlenmiş haldedir. Oymak'ın verdiği bilgilere göre, Har-

put'ta kutsal mekânlar ve türbelerde yatan manevi kişiler genelde erkektir. Bu kişiler etrafında halk arasında anlatılan kerametler çok yaygındır. Halk sağlık, şans ve talih gibi amaçlar ile bu kutsal mekânları ziyaret eder (Oymak, 2013: 279). Dolayısıyla günümüzde Harput'ta halk arasında artık kehanet yerine kerametlere inanılmakta ve eski inanışların çok zayıfladığı neredeyse hiç kalmadığı bir süreç yaşanmaktadır.

2.4. Kale İle İlgili Efsanelerde Kurtarıcı Kahraman/lık Teması

Türk halk anlatılarında kahramanlık temaları çok yaygındır. Özellikle epik destanlar kahramanlık teması üzerine kurulu anlatılardır. İbrayev'e göre, Türk destanlarında yer alan kahramanın tek başına yürekli ve cesur olması önemli değildir. Destan kahramanını ön plana çıkaracak en önemli vasıf halkına faydalı olmasıdır (İbrayev, 1998: 245). Destan türünde tesadüf edilen kahraman tipi efsanelerde daha farklı bir şekilde karşımıza çıkar. Efsanelerde yer alan kahramanlar destan kahramanları kadar "alp tipi" (Mengi, 1984: 481-482) rolünde olmamakla beraber toplumun çıkarını kendi çıkarları önünde görmeleri bakımından benzerdir. Dolayısıyla her iki türde yer alan kahramanların bazı farklılıkları olmakla beraber temel gayeleri toplumu korumak ve değerlerini yaşatmaktır.

Süt Kalesi efsanesinde de halk için çok önemli olan kalenin harcında kullanılacak su bulunmaz. Çaresizliğin hissedildiği anda hükümdarın desteği ile kale inşaatı devam eder ve kale inşa edilir. Harput'taki hükümdarın Süt Kalesi'nin harcında kullanılmak üzere sahip olduğu zenginliği feda etmesi (Sunguroğlu, 1958: 269), bu hükümdarın halkına olan bağlılığını ön plana çıkarıp aynı zamanda onun kahramanlık yönüne de vurgu yapar. Çünkü o, kendi istikbali ve menfaatini arka plana alarak mensubu olduğu halkın çıkarını öncelikli hedef yapan geleneksel Türk kahramanı rolündedir. Hükümdarın bu davranışı, Türk halk anlatılarında yer alan kahramanların kendilerini halka ve devlete adama özelliği ile örtüşmektedir. Dikkatli bakıldığında efsanede belirtilen hükümdarın kahramanlığı, epik destan kahramanları olan alp tipi şeklinde değildir. O, göçebe dönemlerdeki alp tipi olan kahramandan farklı olarak daha çok yerleşik düzenin kahramanı rolündedir. Bununla beraber çaresizlik karşısında hükümdarın sahip olduğu koyunların sütünü su yerine vermesi aynı zamanda hükümdarın çare üreten, zor durumlardan halkını çıkarabilecek zekâyâ sahip bir kahraman olduğunu gösterir.

2.5. Harput Kalesi Efsanelerinde İnsan ve Doğa

İnsan, parçası olduğu doğadan her zaman etkilenmiş ve bu etki sonucu olarak kültürünü de şekillendirmiştir. Dolayısıyla "İnsanın hem doğayı

dönüştüren bir özne hem de doğa tarafından dönüştürülen bir nesne olduğu düşünülebilir” (Sönmez-Günay, 2013: 31). Harput'ta kale ile ilgili olan efsanelerde doğanın insan, insanın da doğa üzerindeki etkileri ve sonuçları görülür. Buna göre Süt Kalesi efsanesinde kale yapılırken harçta kullanılacak suyun tükenmesi, Harput'ta o dönem meydana gelen bir kuraklığın işareti olarak yorumlayabiliriz. Nitekim Harput'ta zamana zaman meydana geldiği yazılı kayıtlarda da mevcut olan kuraklık etrafında bir folklorun olduğu bilinmektedir.¹

Süt Kalesi efsanesinde de susuzluğun Harput halkını nasıl etkilediği, halkın bu olumsuz doğa olayı karşısında çaresiz kalışını anlatır. Su gibi yaşam için temel bir elementin yeterince bulunmadığı bir ortamda sütün kale inşaatında kullanılması yöre insanının doğa ile olan uyumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla yöre insanının çaresizlikler karşısında doğadan çeşitli şekillerde faydalanacağına dair olan bir inancı yansıtan bu efsane, aynı zamanda doğanın bir parçası olan insanın doğal sorunlar karşısında çözüm bulma kapasitesini de belirtmektedir. Bunun dışında *Kıyamet Alametleri* başlıklı efsanede yılda bir defa uyanan tılsımlı kızın

“-Süt Kalesi yıkıldı mı?

-Dere Hamamı yıkıldı mı?

-Katır kuzuladı mı?” (Güler, 2000: 71).

Şeklinde sorular sorması, insan eliyle meydana getirilen bu yapının doğa üzerindeki etkisini gösterirken aynı zamanda doğanın insan üzerindeki etkisini de yansıtmaktadır.

Sonuç

Harput, eldeki bilgilere göre Anadolu'nun en eski yerleşim yerleri arasında yer almaktadır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre kesintisiz bir şekilde yerleşim yeri olan Harput, bu sayede pek çok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla burada bulunmuş bütün kültür ve medeniyetler Harput'un tarihine, sanatına, edebiyatına katkıda buldukları için bu yerleşim yeri, zengin bir kültürel mirasa sahip olmuştur. Harput'un kültürel mirası içinde sözlü anlatılar da çok belirleyici olmuştur. Yazılı ve sözlü kaynaklara bakıldığında Harput'ta göze çarpan sözlü anlatılar arasında zengin içeriği ile efsaneler dikkat çekmektedir.

Harput'ta anlatılan efsaneler arasında bölgenin en eski tarihi yapılarından olan Harput Kalesi ve kalenin içinde geçen efsaneler tespit edil-

¹ Bkz. Yılmaz, Kaval (2024). “Yukarı Fırat Havzası Folklorunda Doğal Afetlerin İzleri”, *Türkbilig*, 2024(48), 347-376

miştir. Bu efsanelere bakıldığında Harput'un çok kültürlü geçmişini görmek mümkündür. Şu hâlde Harput'un tarih boyunca sürekli göçler alması ve demografik yapısının değişmesi bölgenin efsanelerine de sirayet etmiştir. Bakıldığında Harput'ta İslamiyet öncesi dönemde şekillenen mitler ve tılsımlı varlıkların yer aldığı efsanelerin zayıf da olsa halk hafızasında yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Günümüzde Süt Kalesi olarak da bilinen Harput Kalesi'nin yapılışına dair efsane, halk arasında daha çok bilinirken çalışmada ele aldığımız diğer efsaneler daha az bilinmektedir. Bugün, Harput'ta daha çok evliyalar etrafında şekillenmiş efsaneler baskın olsa da kalenin odağında olduğu efsanelerde İslamiyet öncesi inanışların izleri daha çok görülmektedir. Netice itibarıyla Harput Kalesi bir merkez gibi düşünüldüğünde merkezden çevreye doğru yayılan bir anlatı geleneğinin olduğu söylenebilir. Bu anlamda kale odaklı efsanelerde İslamiyet öncesi dönemlerin izleri baskınken kalenin dışında Harput'un diğer bölgelerindeki efsanelerde ise kerametleri olan evliyalar ile ilgili efsaneler yoğunluktadır.

Harput Kalesi ile ilgili efsaneler, Harput'un kadim tarihini çok katmanlı kültürünü yansıtan kültürel hafıza örnekleridir. Bu efsaneler Harput'un sadece kültürel mirası olmayıp aynı zamanda hem Elâzığ'ın hem de Harput'un kültürel kimliğini korumasına katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden Harput ve kale ile ilgili efsaneleri sadece folklor öğeleri olarak görmeyip aynı zamanda yörenin kültürel kimliğini anlamak için başvurulacak belgeler olarak da değerlendirmek gerekir. Bundan sonraki süreçte de Harput ile ilgili yapılan bütün çalışmalar dikkate alınarak yöre efsaneleri daha bütüncül bir şekilde analiz edilmeli ve bölgenin kadim kültürel mirası daha da detaylandırılmalıdır.

Kaynakça

ALPTEKİN, A. B. (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ARDIÇ, N. (2010), "Harput Artuk Oğullarına Ait Kitabeler", *Türkiyat Mecmuası*, 6, 41-48.

ASSMANN, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

AZAR, B. (2019), "Kültürün Kimliğe Dönüştüğü Şehir: Harput", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 87-101.

BAYRAKTAR, F. S. (2013), "Elâzığ/Harput Hoyratlarının Kerkük Hoyratları İle Tematik Karşılaştırılması" *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1. Elâzığ, s. 209-215.

BORATAV, P. N. (1969), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

CAMPBELL, J. (1995), İlkel Mitoloji-Tanrının Maskeleri 2. baskı, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitapevi, Ankara.

CAMPBELL, J. (2003), Doğu Mitolojisi-Tanrının Maskeleri 3. baskı, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Yayınevi, Ankara

ÇIBLAK, N. (2007), “Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 185-196.

DEMİR, B.-ABAY, E.-SEVİN, V. (2016), “Harput Kabartması Anadolu Uygarlıklarına Yeni Bir Katkı”, Arkeoloji ve Sanat, 153, 1-9.

ELÇİN, Ş. (2011), Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERGİN M. (2014), Dede Korkut Kitabı-I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERSOY, N. (1999). Semboller ve Yorumları-Bölüm II, Zafer Matbaası, İstanbul.

FIRAT S. (2015), “Harput’un Manevî Şahsiyetlerinden Beyzade Efendi”, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer katan şahsiyetler Sempozyumu, 14-16 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1, Elâzığ, s. 289-308.

GÖRKEM, İ. (2006), Elâzığ Efsaneleri (inceleme-Metinler), Manas Yayıncılık, Elâzığ.

GÜLER, M. (2000), Harput Efsaneleri, Eleskav Yayınları, Elâzığ.

HARMAN, Ö. F. (2001), “Kâhin” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara.

IBRAYEV, Ş. (1998), Destanın Yapısı, (Çev. Ali Abbas Çınar), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ILICAK, N. G. (2020), Kültürel bir Değer Olarak Hamam ve Efsanelerde Kullanılışı, Journal of History School, 48, 3581-3603.

İNAN, A. (1986), Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

İPEK, B. (2022), Kömürhan Köprüsü Harput’a Bakar Türküsünün Söz Varlığı, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD) Cilt, 9 sayı: 17, 1-13.

KALAFAT, Y-ÇETİN, N. (2013), “Halk İnanmaları-Mitoloji Ekseninde Harput Monografisinden Örneklemeler-Halk İnanmalarında Mağara”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1, Elâzığ, s.119-134.

KARATOSUN, M. O. (2016), “Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 16(2), 277-308.

KAVAL, Y. (2024), “Yukarı Fırat Havzası Folklorunda Doğal Afetlerin İzleri”, Türkbilig, (48), 347-376

KAVAL, Y. (2025), “Harput Kalesi Efsanelerinin Tematik Analizi”, Ases II. International Culture, Art and Literature Congress 07-09, Şubat, Kongreye Sunulan Bildiriler, İzmir, s.216-217.

KAYAALP, E. K. (2016), “Geçmiş ve Şimdi Arasında Harput’taki Meryem Ana Kilisesi’nin Kültürel ve Fiziksel Biyografisi”, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, 25/2, 193-212.

KİZİROĞLU, İ. (2023), “Harput ve Çevresi”, Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Dergisi, 33(58), 7-17.

MEMİŞOĞLU, F. (1995’a), Harput Divanı, Elâzığ Kültür Derneği Yayınları, Ankara.

MEMİŞOĞLU, F. (1995b), Harput Halk Bilgileri, Elâzığ Kültür Derneği Yayınları, Ankara.

MENGİ, M. (1984), “Garîb-Nâme’de Alplık Geleneğiyle İlgili Bilgiler”, Belleten, Cilt:48, Sayı: 191, 481-496.

OYMAK, İ. (2013), “Harput’ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.2, Elâzığ, s. 851-878.

ÖNAL, M. N. (2013), Muğla Efsaneleri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla.

SAKAOĞLU, S. (1980), Anadolu -Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

SEVİM, Y. ve ÜÇER, A. (2013), “Harput’la ilgili Göç Hikâyelerinin Sosyolojik Analizi”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1. Elâzığ, s. 321-333.

SÖNMEZ, Ö. ve Günay, V. D. (2013), “Doğadan Kültüre/Kültürden Doğaya Evrilen İnsan ve Reklam”, Synergies Turquie, (6), 29-50.

SUNGUROĞLU, İ. (1958), Harput Yollarında I. Cilt, Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.

ŞAHİN, V. (2024), “Şiirde Mekân/Mekânda Şiir”, Şiirde Mekân/Mekânda Şiir (Tanzimat’tan Günümüze Türk Şiirinde Mekân Poetiği Üzerine), Akçağ Yayınları, Ankara

ŞAHİN, V. (2017), “Refik Halit Karay’ın ‘İstanbul’un Bir Yüzü’ Romanında Yapı”, *Researcher*, 5(1), 266-292.

ŞAHİN, Veysel (2018), “Şiirlerde Bellek Mekân Olarak Palu ve Değerleri”, *Uluslararası Pulu Sempozyum Kitabı*, 11-13 Ekim, Kongreye Sunulan Bildiriler, c. 2, Elâzığ, s.379-393.

TOKEL, D. A. (2006), “Şâh-ı Mârân”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü Cilt: 5. İçinde (s.366-367) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, Ankara

YEGÜL, F. K. (2009), “Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkınma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği”, *Anadolu*, (35), 99-118.

YILAR, Ö. (2005), “Mit-Efsane ve Eğitim”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 383-392.

YILDIRIM, N. (2012), *İran Mitolojisi*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

YILDIZ, C. (2013), “Harput’taki Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Ritüellere Din Sosyolojisi Açısından Bakış”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.2, Elâzığ, s.879-892.